

Renesansna sakralna arhitektura u Istri

Krizmanić, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:401414>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
POVIJEST UMJETNOSTI/KROATISTIKA

Lucija Krizmanić

**RENASANSNA SAKRALNA ARHITEKTURA U
ISTRI**

MENTOR: dr. sc. Marijan Bradanović

Rijeka, rujan 2015.

SADRŽAJ

1. POVIJESNI UVOD.....	1
2. UMJETNOST RENESANSE U ISTRI.....	2
3. SVETVINČENAT U RAZDOBLJU RENESANSE	3
3.1. ŽUPNA CRKVA MARIJINA NAVJEŠTENJA	4
3.1.1. OPIS CRKVE MARIJINA NAVJEŠTENJA	4
3.1.2. TROLISNO PROČELJE	5
3.1.3. ISTOČNI ZAVRŠETAK I BOČNI ZIDOVI	6
3.1.4. UNUTRAŠNJOST ŽUPNE CRKVE	7
3.2. DANAŠNJE STANJE CRKVE MARIJINA NAVJEŠTENJA U SVETVINČENTU... 8	
4. MUTVORAN U VRIJEME MLETAČKE REPUBLIKE	9
4.1. BISKUP ALTOBELLO AVEROLDI.....	10
4.2. ŽUPNA CRKVA SVETE MARIJE MAGDALENE I PROBLEMATIKA ODREĐENJA VREMENA IZGRADNJE.....	11
4.2.1. OBILJEŽJA CRKVE SVETE MARIJE MAGDALENE.....	13
4.2.2. VANJSKI ZIDOVI CRKVE.....	14
4.2.3. UNUTRAŠNJOST CRKVE	15
4.3. DANAŠNJE STANJE CRKVE SV. MARIJE MAGDALENE.....	17
5. TRI ISTARSKA RENESANSNA PORTALA	17
6. OSTALI PRIMJERI RENESANSNE SAKRALNE ARHITEKTURE S KASNIJIM PREGRADNJAMA	19
6.1. ŠIŠANSKA CRKVA SVETOG FELIKSA I FORTUNATA.....	19
6.2. SV. MARTIN U MOMJANU	21
6.3. LABINSKA CRKVA ROĐENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE.....	22
6.4. CRKVA SVETOG IVANA I PAVLA MUČENIKA U ŽBANDAJU	24
7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	25
SAŽETAK.....	26
KLJUČNE RIJEČI	26
POPIS LITERATURE	27

1. POVIJESNI UVOD

Kako bi se razumjela kulturno-umjetnička podloga razdoblja renesanse u Istri valja razmotriti njezinu čvrstu vezu s Mletačkom Republikom. Politička, društvena te gospodarsko-ekonomska ovisnost o Veneciji dala je temelje širenju karakterističnog umjetničkog venecijanskog utjecaja na području Istre, ali i šire. Jedino je središnji dio istarskog poluotoka bio pod austrijskom vlašću, u sastavu Pazinske knežije, dok se mletački dio prostirao na tri četvrtine istarskog teritorija. Mletački je dio obuhvaćao obalno područje sa zaleđem, te na sjevernom dijelu i dio koji se prostire duboko u unutrašnjost.¹

Mletačka je Republika u drugoj polovici 15. stoljeća doživjela svoj vrhunac dok su njezini posjedi u svim aspektima podčinjeni. Istra je, kao geografski povoljno pozicioniran teritorij, bila pogodna za pomorsku trgovinu čime je pridobila veliku pozornost i veliki značaj za Republiku svetog Marka. Unatoč tome, nije imala vlastitu autonomiju koja se prvenstveno odnosi na političku i gospodarsku slobodu.² Onovremena Istra nije doživjela svoj povijesni sjaj u istom razdoblju, ali je razdoblje mletačke krize koje se javilo tridesetih godina 16. stoljeća uvelike utjecalo na tu venecijansku pokrajinu. Gospodarska kriza, povremene epidemije kuge i ostalih bolesti, te brojni ratovi oslabili su i osiromašili stanovništvo. Takva je situacija dovela do njihova napuštanja sela i propadanja zemljišnih površina. U tom je razdoblju Mletačka Republika poticala kolonizaciju davanjem povlastica doseljenicima, a od kraja 70-ih do početka 90-ih godina 16. stoljeća njome su upravljali istarski providuri.³

Može se zaključiti kako je razdoblje kraja 15. i cijelog 16. stoljeća u Istri bilo izrazito turbulentno i nimalo lako što se odražava i na društveni, odnosno kulturno-umjetnički aspekt renesansnog razdoblja koji je pomalo fragmentaran i osiromašen.⁴

---

¹ MIROSLAV BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Ljubljana, 1995., 48.

² MIROSLAV BERTOŠA, 1995., (bilj.1), 18-20.

³ MIROSLAV BERTOŠA, *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću I.*, Pula, 1986., 15-21.

⁴ PREDRAG MARKOVIĆ, Arhitektura renesanse u Hrvatskoj, u: *Hrvatska renesansa, katalog izložbe*, Zagreb 2004., 100.

2. UMJETNOST RENESANSE U ISTRI

Renesansa, kao stilsko-umjetnički pravac, na mletačkim područjima zavlada kasnije nego u ostalim talijanskim renesansnim žarištima.⁵ Na dalmatinskom se području renesansni stil u početku ne javlja u pročišćenom obliku već u varijanti gotičko-renesansnog stila, a krajem 60-ih godina 15. stoljeća možemo govoriti o čistim renesansnim značajkama. Prema Radovanu Ivančeviću istarsko je područje na doticaju dva kulturna kruga, venecijanskog i srednjoeuropskog, a oba njeguju ukorijenjenu gotičku tradiciju čime dolazi do nedostatka pravih renesansnih primjera kakve možemo vidjeti u Dalmaciji.⁶

Danas je istra podijeljena između triju država, Hrvatske, a manjim dijelom Slovenije i Italije.⁷ U razdoblju renesanse, kada je bila podijeljena na mletački i austrijski dio, veliku je važnost kao politički i kulturni centar imao Kopar kao glavni grad mletačke ekspanzije na istočni Jadran. U razdoblju renesanse i kasnije baroka, Kopar je poprimio svoj današnji izgled inspiriran venecijanskim karakteristikama.⁸ Kao značajan i utjecajan primjer valja spomenuti koparsku katedralu čiji je donji dio sagrađen u stilu venecijanske gotike sredinom 15. stoljeća, a jednostavan gornji dio u razdoblju renesanse.⁹ Važan je i grad Milje i crkva svetog Janeza i Pavla sa svojim kasnogotičkim trolisnim pročeljem iz 1467. godine.¹⁰

Kao odraz slabijih društveno-gospodarskih prilika, u Istri se pronalazi tek nekoliko primjera renesansne sakralne arhitekture koje datiramo u 16. stoljeće. Među njima, pravi dragulj predstavlja župna crkva Marijina navještenja u Svetvinčentu s cijelim arhitektonsko-urbanističkim sklopom na glavnom trgu. Krajem 60-ih godina 16. stoljeća u Momjanu je posvećena trobrodna crkva sv. Martina, a krajem 70-ih u Šišanu je podignuta jednobrodna crkva. Nadalje, u Mutvoranu je početkom 16. stoljeća srednjovjekovna dvoranska crkva pregrađena u renesansnom stilu s karakterističnim elementima prepoznatljivim na portalu. Labinska župna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije iz 15. stoljeća preuređena je 80-ih

---

⁵ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER, Crkva sv. Marijina Navještenja u Svetvinčentu u: *Prostor*, Vol.3., No.2, 1995, 336.; PREDRAG MARKOVIĆ, Arhitektura renesanse u Istri, u: *Hrvatska renesansa*, Zagreb, 2004., 100.

⁶ RADOVAN IVANČEVIĆ, *Renesansa u Hrvatskoj i Sloveniji*. Zagreb, 1985, 26, 56, 61.

⁷ Istra, ROBERT MATIJAŠIĆ, u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1239>, posjećeno 10.9.2015.

⁸ MARIJAN BRADANOVIĆ, Kopar, u: *Istra, Urbana povijesna središta, Urbana zgodovinska središča*, Pula, 11,13.

⁹ MARIJAN ZADNIKAR, ZDENKO ŠENOVA, Koper, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 3, Zagreb, 1964.

¹⁰ MIRKO JUTERŠEK, Milje, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 3, Zagreb, 1964.

godina 16. stoljeća čime je poprimila neka renesansna obilježja koja su djelomično izgubljena u kasnijim pregradnjama i izmjenama.¹¹

Može se zaključiti kako je riječ o ostacima renesansnih obilježja, pregradnjama ili pak jednostavnijim renesansnim primjerima regionalne sakralne arhitekture naspram onima iz Dalmacije. Župne crkve u Svetvinčentu i Mutvoranu izdvajaju se dobrom očuvanošću renesansnog arhitektonskog sklopa čime poprimaju status dvaju najvažnijih primjera renesansnog sakralnog graditeljstva u Istri.

3. SVETVINČENAT U RAZDOBLJU RENESANSE

Svetvinčenat se nalazi u središnjoj Istri, sjeverno od Pule te predstavlja središte istoimene općine.¹² Njegova povijest seže od 6. stoljeća kada su ga naselili benediktinci iz Ravenne, a u doba renesanse i mletačke najezde u Istri, odnosno 60-ih godina 15. stoljeća, Svetvinčenat je pod upravom obitelji Castropola, točnije zastupnika Paola Nascinguerre. Ubrzo porečkim biskupom postaje Francesco Morosini koji nakon smrti Paola Castropola na njegovo mjesto ubacuje svog rođaka Paola Morosinija čime ta obitelj dobiva pravo upravljanja nad tamošnjim feudom.¹³ Upravo je pod upravom obitelji Morosini započela renesansna obnova Svetvinčenta. Krajem 15. stoljeća obitelj Morosini je na svom feudalnom posjedu podigla Kaštel, ložu, nekoliko stambenih jednokatnica i župnu crkvu.¹⁴ Cjeline su raspoređene oko pravokutnog trga, te čine jedinstveni sklop renesansnog razdoblja na istarskom području. Kao jedini reprezentativniji primjer istarske sakralne arhitekture koja se odlikuje trolisnim pročeljem ističe se župna crkva Navještenja Marijina koja, zajedno sa stambenom jedinicom, zatvara istočnu stranu trga.¹⁵

---

¹¹ MILAN PELC, *Renesansa*. Zagreb, 2007., 227-230.

¹² Svetvinčenat, preuzeto: SUNČICA MUSTAČ, u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2636>, posjećeno 18.7.2015.

¹³ ANGELO CIUFFARDI, Svetvinčenat: kratka povijest, u: *VIA, God. 6-7, Sv.6-7, 1996-1997.*, 69, 71.

¹⁴ PREDRAG MARKOVIĆ (bilj. 4), 100.

¹⁵ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 338.

3.1. ŽUPNA CRKVA MARIJINA NAVJEŠTENJA

Točne godine izgradnje ove crkve nisu dokumentirane, ali prema određenim arhitektonskim elementima prisutnim u to vrijeme i prema povijesnim činjenicama, početak gradnje smješta se krajem 15. stoljeća. Završetak izgradnje datira se godinom 1529. kada umire Pietro Morosini čiji se inicijali nalaze na grbovima isklesanim na pročelju crkve.¹⁶ Postoji i mišljenje kako je gradnja crkve započeta tek nakon formalne potvrde vlasništva obitelji Morosini nad feudom u Svetvinčentu, odnosno 1524. godine kada je izdana, stoga se završetak njene gradnje datira godinom 1555. koja je uklesana na kustodiji kamenog renesansnog oltara svetog Križa smještenog lijevo od trijumfalnog luka.¹⁷

3.1.1. OPIS CRKVE MARIJINA NAVJEŠTENJA

Crkva Navještenja Marijina jednobrodna je građevina pravokutnog tlocrta s dubokom polukružnom apsidom na istoku. Svojim kulisnim trolisnim pročeljem ubraja se u posebnu skupinu sakralne arhitekture hrvatske renesanse koja se proširila utjecajem Mlečana, njihovih stilsko-renesansnih obilježja i tamošnjih primjera kao što su San Michele in Isola, San Zaccaria i San Giovanni in Bagora. Među hrvatske primjere ubrajamo najreprezentativnija ostvarenja renesansne sakralne graditeljske baštine poput katedrale svetog Jakova u Šibeniku, katedrale svete Marije u Osoru, zadarske crkve svete Marije, crkve svetog Spasa u Dubrovniku, hvarske katedrale svetog Stjepana, te nekoliko manjih primjera. Među te manje primjere spadaju: crkva svetog Jurja na Pagu, crkva svetog Franje u Komrčaru na Rabu i kapela ljetnikovca u Rijeci Dubrovačkoj.¹⁸ Nasuprot venecijanskim i jadranskim primjerima, svetvinčentsko pročelje poprilično je jednostavno s vrlo malo dekorativnih elemenata koji su vjerojatno posljedica zahtjeva naručitelja, te odraz skromnosti i jednostavnosti malog mjesta.

---

¹⁶ PREDRAG MARKOVIĆ (bilj. 4), 101.

¹⁷ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 351.

¹⁸ MILAN PELC, (bilj.11), 178-202.

3.1.2. TROLISNO PROČELJE

Trolisno pročelje koje gleda prema trgu naglašeno je vertikalnim pilastrima visokog postamenta koji sežu do horizontalnog vijenca iznad kojeg se diže trolisni završetak naglašenog središnjeg luka. Potonji je istaknut i pilastrima koji se, iznad horizontalnog vijenca, nastavljaju na dva središnja. Kapiteli koji drže horizontalni vijenac jednostavnije su obrade s kanelirama i ovulusima između skromnih jonskih voluta povezanih tankom trakom. Između kapitela i vijenca nalazi se impost dubokih, kontrastnih konkavno-konveksnih te ravnih završetaka. Vijenac je također sastavljen od različitih, plićih i naglašenijih horizontalnih elemenata. Na samom vrhu najvišeg, odnosno središnjeg luka nalazi se dekorativni element u obliku školjke. Krajevi pilastara obogaćeni su kružnim završetcima sa dekorativnim središnjim cvijetom, a u donjem dijelu centralnog para pilastara uklesani su medaljoni koji svjedoče o venecijanskom utjecaju.¹⁹ Medaljoni su u središnjem dijelu grubo isklesani što vjerojatno ukazuje na to kako je tijekom stoljeća maknut izvorni dio te je ostala jedino dekorativna traka ovulusa. Izduženi pročeljni prozori polukružnog završetka osvjetljavaju ulazni dio crkve, dok se na središnjem dijelu, iznad portala, nalazi jednostavna rozeta. Jednostavni portal ravnog nadvratnika iznad kojeg je luneta, s kapitelima karakterističnim za venecijansku ranu renesansu, može se povezati s portalima već spomenutih crkava, župne crkve u Mutvoranu te franjevačke crkve u Pazinu, koji su sličnih proporcija i dekorativnih elemenata.²⁰ Portal je istaknutih profilacija i ornamentacije, te se odlikuje korintsko-renesansnim kapitelom u obliku palmete. Originalne vratnice portala predstavljaju rad lokalnog drvorezbara, a pohranjene su u crkvenom spremištu.²¹

---

¹⁹ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 346.

²⁰ MILAN PELC, (bilj.11), 197.; BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 348.

²¹ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 339, 347.

3.1.3. ISTOČNI ZAVRŠETAK I BOČNI ZIDOVI

Na južnoj strani istaknute polukružne apside nalazi se sakristija povezana s prostorijama na južnom zidu crkve dok je na sjevernoj strani, prije 1681. godine, dograđen zvonik koji vjerojatno nije bio planiran da stoji uz apsidu već da bude odvojen od tijela crkve. Takav je položaj bio uobičajen za venecijanske crkve, a primjeri se tog utjecaja pronalaze i u Istri (Pula, Bale, Vodnjan).²²

Kao i apside, bočni su zidovi jednostavni, bez dekoracije s izduženim prozorima polukružnog završetka. Na južnom su zidu dozidane pomoćne prostorije koje su povezane sa sakristijom za koju se smatra kako datira u 17. stoljeće o čemu svjedoči uzidani umivaonik manirističkih karakteristika, mala škropionica iz 1704. godine na izlazu iz sakristije u svetište, te natpis s godinom 1660. ugrižanom u žbuku. Prema rasporedu prostorija, vezi sa svetištem i renesansnim prozorima na dograđenom dijelu, može se pretpostaviti kako je ta dogradnja bila izvorno planirana.²³ Na sjevernom se zidu nalaze dva sporedna ulaza, jedan koji vodi izravno u lađu i drugi koji vodi kroz prizemlje zvonika u pomoćne prostorije, te zatim i u svetište. Dok su glavno pročelje i zvonik zazidani od finih, pravilnih kamenih klesanaca, bočni su zidovi vjerojatno izvorno bili ožbukani kao i danas.²⁴

---

²² BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 338, 339.

²³ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 338.

²⁴ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 338, 342.

3.1.4. UNUTRAŠNOST ŽUPNE CRKVE

Jednostavna unutrašnjost i jedinstvenost lađe ne poklapa se s trolisnim izgledom pročelja. Trijumfalni luk dijeli široki prostor broda od apsidalno naglašenog prostora oltara, a još četiri oltara krasi bočne zidove. Renesansni oltari svetog Križa i svetog Antuna postavljeni su uz zid trijumfalnog luka, dok su glavni oltar i dva na bočnim zidovima blizu zapadnog portala iz baroknog razdoblja. Oltar sv. Križa nalazi se sjeverno od svetišta i predstavlja najljepši primjer renesanse plastike u Svetvinčentu, a njemu je sličan i nešto kasnije izrađeni oltar sv. Antuna na južnoj strani, odnosno na desnom zidu trijumfalnog luka.²⁵

Izduženi prostor svetišta nije uobičajen za istarske renesansne sakralne građevine, te možda svjedoči o utjecaju graditelja alpskog kruga.²⁶ Na bočnim zidovima svetišta nalaze se drvene korske klupe iz 17. stoljeća. Odmah potom smještena su vrata, s jednostavnim kamenim dovratnicima i ravnim nadvratnikom, koja vode u bočne pomoćne prostorije. Nadalje, izvorno su strop broda i svod svetišta bili drveni i kasetirani, ali su kroz kasnija stoljeća poprimila drugačiji izgled.²⁷ Strop je 1871. godine potpuno obnovljen²⁸, a na unutrašnjem je zidu, iznad ulaza, dograđeno pjevalište s orguljama koja datira iz oko 1900. godine.²⁹

Proporcije i omjeri renesansnog trga i kaštela ustanovljeni kroz istraživanja Borisa Vučića u usporedbi s pojedinim dijelovima i elementima crkve pokazuju sličnosti u omjerima što nam potvrđuje tezu kako je renesansni Svetvinčenat s crkvom Marijina Navještenja rezultat planirane ideje.³⁰

---

²⁵ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 338, 352.

²⁶ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 340.

²⁷ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 338.

²⁸ Čitanje prema: BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 338.,229.: U obnovi je strop obložen štukaturama u obliku elipse i dekoriran freskom s temom karakterističnom za Tiepolovo stvaralaštvo, dok je svod svetišta ožbukani i obojeni.

²⁹ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 338.

³⁰ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 340, 341.

3.2. DANAŠNJE STANJE CRKVE MARIJINA NAVJEŠTENJA U SVETVINČENTU

Zapadno pročelje od golih klesanaca i ostali ožbukani zidovi crkve poprimili su patinu, a glavno pročelje na mnogim mjestima i hrđu. Smatram kako ne bi bio naodmet konzervatorsko-restauratorski zahvat koji bi je uklonio i time omogućio reprezentiranje izvornog izgleda pročelja. Nadalje, unutrašnjost je vrlo dobro sačuvana te valja imati na umu kako je tijekom stoljeća poprimila preinake koje narušavaju njezinu izvornost. Ipak, pojedini su dijelovi vrlo dobro prezentirani no smatram kako bi najosnovnije informacije o crkvi, njezinom nastanku, stilskom vrednovanju i značaju trebalo učiniti dostupnijim župljanima i svim posjetiocima.

Cijeli je renesansni sklop u Svetvinčentu iznimno vrijedan i značajan kao jedinstveni iz tog razdoblja u Istri. Zbog toga, potrebno ga je adekvatno prezentirati i detaljnije istražiti.

4. MUTVORAN U VRIJEME MLETAČKE REPUBLIKE

Mutvoran je malo mjesto u jugoistočnoj Istri koje je 30-ih godina 14. stoljeća pripalo Mletačkoj Republici.³¹ Danas Mutvoran pripada općini Marčana dok je kroz povijest situacija bila drugačija. U razdoblju Mletačke vladavine Mutvoran je bio važan kao upravno i crkveno središte u kojem je boravio područni kapetan koji je imao pravo izbora marčanskog župana čime je marčanska seoska općina bila podređena mutvoranskom kapetanu. Kasnije se situacija ponovno izmijenila, te su općina Mutvoran i Krnica činile jednu upravnu cjelinu, a Marčana drugu. Unatoč tome, još je nekoliko godina mutvoranski kapetan odabirao marčanskog župana. Uzrok tome je i činjenica da je to područje bilo izrazito povezano gospodarskom djelatnošću i ostalim zajedničkim interesima čime je njihova pravna odvojenost donosila veliku štetu.³² Do 1632. godine Mutvoran je bio sjedište zbornog kaptola, a do 1787. i nadžupe što svjedoči o važnosti mjesta.³³ Važno je napomenuti da su pod venecijanskom vlašću mjesne zidine u dva navrata obnavljane, 1363. i 1417. godine, te time potvrdile i strateški značaj Mutvorana koji je još kroz antičko i srednjovjekovno doba imao nadzor nad cestovnim vezama koje su spajale Pulu i Labin.³⁴

U jezgri mjesnog tkiva Mutvorana, u kojem postoji kontinuitet naseljavanja još od antičkog doba, nalazi se crkva svete Marije Magdalene koja je pregrađena u renesansnom razdoblju za vrijeme biskupa Altobella Averoldia (1497.- 1531.).³⁵ O velikom značaju Mutvorana u tom razdoblju govori i činjenica da je tu značajan biskup Altobello Averoldi dao obnoviti župnu crkvu svete Marije Magdalene.

---

³¹ Mutvoran, preuzeto: SUNČICA MUSTAČ, u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1841>, posjećeno 22.7.2015.

³² MIROSLAV BERTOŠA, 1995., (bilj.1), 148-150.

³³ MARIJAN BARTOLIĆ, IVAN GRAH, *Crkva u Istri, Osobe, mjesta i drugi podaci porečke i pulske biskupije*. Pazin, 1999., 91.

³⁴ Mutvoran, preuzeto: SUNČICA MUSTAČ (bilj.31), posjećeno 3.8.2015.; KREŠIMIR REGAN, BRANKO NADILO, Crkveno graditeljstvo, Stare crkve u sjeveroistočnom i istočnom dijelu Istre, u: *Gradevinar 62*, 2010., 255.

³⁵ Mutvoran, preuzeto: SUNČICA MUSTAČ (bilj.31)

4.1. BISKUP ALTOBELLO AVEROLDI

Altobello Averoldi rođen je u Bresci oko 1468. godine u značajnoj plemićkoj obitelji koja je tada imala važnu ulogu u gradskoj upravi. Osim toga, neki su od članova obitelji postigli velika crkvena dostignuća poput Altobelleva strica Bartolomea Averoldija koji je ostvario važan utjecaj u formiranju crkvenog položaja svog nećaka. Altobello je studirao u Paviji i Padovi gdje je stekao doktorat kanonskog i civilnog prava nakon čega odlazi u Rim vjerojatno na poziv pape Aleksandra VI. koji ga 1497. postavlja za pulskog biskupa.³⁶ Prije nego je postao pulski biskup, obnašao je dužnosti splitskog kanonika, za što je zaslužan njegov stric, splitski nadbiskup Bartolomeo Averoldi koji je u službi nadbiskupa bio u razdoblju od 1479. do 1503. godine. Nadalje, za vrijeme svog tridesetogodišnjeg biskupovanja angažiran je i kao crkveni diplomat u Vatikanu, najprije od pape Julija II, zatim od Lava X. i Klementa VII.³⁷ Obitelj Averoldi zauzimala je moćnu poziciju u crkvenim krugovima, a osim spomenutih titula, Altobello je bio papinski nuncij u Veneciji, te vicelegat Bologne.³⁸

Pulski je biskup iznimno značajan i kao naručitelj umjetničkih djela od kojih je najpoznatija narudžba Tizianovog *Poliptiha Averoldi* iz oko 1520. godine za crkvu San Nazario e Celso.³⁹ Tu se nalazi još jedna njegova narudžba, monumentalna grobnica biskupa Averoldija i kardinala Raffaella Riarija, djelo Lorenza Bregne. Danas je izvornost djela i cijeli kompozicijski sklop, koji sačinjavaju grobnica i poliptih, narušen baroknim preuređenjima. Sačuvane su ležeće skulpture biskupa Averoldija i njegova zaštitnika kardinala Riarija te njihovi grbovi, ploče s natpisima, dva reljefa s prikazom vrlina, poprsje Bogorodice s Djetetom i dva putta s bakljama, dijelovi koje je identificirala američka povjesničarka umjetnosti Anne Markham Schulz.⁴⁰

---

³⁶ Averoldi, Altobello, preuzeto: FRANCO GAETA u: *Treccani, Dizionario Bibliografico degli Italiani*, [http://www.treccani.it/enciclopedia/altobello-averoldi_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/altobello-averoldi_(Dizionario-Biografico)/), posjećeno 4.8.2015.

³⁷ Averoldi, Altobello, preuzeto: ĐURĐICA KRIŽMAN-ZORIĆ u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=143>, posjećeno 4.8.2015.

³⁸ JASENKA GUDELJ, Pulski biskup Altobello Averoldi naručitelj umjetničkih djela, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol.41, No.1, 2008., 315-317.

³⁹ JASENKA GUDELJ (bilj.38), 315.

⁴⁰ JASENKA GUDELJ (bilj.38), 316.-317.

Iako je kao biskup često bio odsutan i zauzet crkvenim poslovima koji nisu ulazili u područje djelovanja pulskog biskupa, Altobello je iznimno značajna ličnost kada govorimo o pregradnji mutvoranske crkve svete Marije Magdalene. Kao crkveni velikodostojnik i naručitelj dao je veliki doprinos Crkvi i crkvenoj zajednici na venecijanskom, ali i na našem području.

4.2. ŽUPNA CRKVA SVETE MARIJE MAGDALENE I PROBLEMATIKA ODREĐENJA VREMENA IZGRADNJE

U središtu utvrđenog naselja, na laganom proširenju ulice u svojevrsni trg, smještena je velika župna crkva Sv. Marije Magdalene. Okružena je stambenim jedinicama koje uglavnom potječu iz 18. i 19. stoljeća i koje ju zatvaraju sa svih strana.⁴¹ Takav središnji položaj u kojem je ona zaštićena zidinama govori o mogućem starijem sakralnom objektu na čijem se mjestu u 13. stoljeću smjestila kasnija romanička crkva. Kao dokaz postojanja ranijeg crkvenog objekta, koji je kasnije pregrađen, Branko Marušić navodi predromaničke spolije smještene u zvoniku koji se nalazi u sjeverozapadnom uglu. Kao dokaz o postojanju romaničke prethodnice renesansne crkve kakvu danas poznajemo, Marušić spominje strukturu ziđa i polukružne romaničke prozore.⁴²

Novija istraživanja pod vodstvom Predraga Markovića, navela su na preispitivanje takvih teza. Uzevši u obzir tehniku izgradnje ostalih romaničkih arhitektonskih polukružnih dijelova poput lukova, nadvratnika i polukružnih završetaka prozora, komparativnom analizom primjera koje pronalazimo u crkvi Sv. Sofije u Dvigradu, u novigradskoj Sv. Agati, u crkvi Sv. Marije Magdalene u Vodnjanu, zatim u crkvi Sv. Petra i Pavla u Trvižu i drugim, donesen je zaključak kako se takvi primjeri razlikuju od mutvoranskih prozorskih otvora. Nadalje, tehnika gradnje kamenim klesancima u Istri uobičajena je u vrijeme renesanse, o čemu svjedoče ostali primjeri istarske renesansne sakralne arhitekture poput crkve Sv. Feliksa i Fortunata u Šišanu i crkve Sv. Marije u Svetvinčentu. Osim istarskih primjera, ovakvom je

---

⁴¹ KREŠIMIR REGAN, BRANKO NADILO, Istarski kašteli, Kašteli u zaleđu Pule (I.dio) u: *Grđevinar* 65, 2003., 162.

⁴² BRANKO MARUŠIĆ, Istarska grupa spomenika sakralne arhitekture s upisanom apsidom, u: *Histria archaeologica* V, Sv.1-2., Pula, 1974., 35.

tehnikom gradnje sagrađena i crkva Sv. Marije Snježne na Cresu.⁴³ Time je, barem djelomično, potvrđena teza da je crkva Sv. Marije Magdalene u Mutvoranu većim dijelom sagrađena u renesansnom razdoblju.

Nadalje, prema tipološkim karakteristikama, odnosno prema trima upisanim četvrtastim apsidama, mutvoransku župnu crkvu možemo povezati s već spomenutom crkvom svete Marije Snježne na Cresu. Iako je creska zborna crkva trobrodna i nastala pod utjecajem osorske katedrale, svjedoči nam o nerijetkom renesansnom tipu crkava s tri upisane apside koji se nalazi nedaleko od crkve sv. Marije Magdalene u Mutvoranu.⁴⁴ Važno je napomenuti kako takav tip crkava ne pronalazimo među romaničkim crkvama na istarskom području, a u renesansi je on uobičajen.⁴⁵

---

⁴³ SOFIA LOVRIĆ I VANJA TROJAK, *Crkva sv. Marije Magdalene u Mutvoranu: problem stilskog određenja i datiranja izgradnje*, Zagreb, 2013., 27, preuzeto:

http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Istrazivanja/Znanstvena_postignuca/Nagrade/Rektorova/nagradjeni_rado_vi_12_13.htm, posjećeno 30.7.2015.

⁴⁴ JASENKA GUDELJ, Zborna crkva sv. Marije Snježne u Cresu, u: *Renesansa i renesansne umjetnosti u Hrvatskoj*, (ur.) Predrag Marković, Jasenka Gudelj, Zagreb, 2008., 148-156.

⁴⁵ SOFIA LOVRIĆ I VANJA TROJAK (bilj. 43), 28.

4.2.1. OBILJEŽJA CRKVE SVETE MARIJE MAGDALENE

Riječ je o jednobrodnoj dvoranskoj crkvi ravnog i jednostavnog renesansnog pročelja s izvorno tri upisane četvrtaste apside od kojih su dvije kasnije pretvorene u sakristije.⁴⁶ Orijehtirana je na tradicionalan način, sa svetištem na istoku. O pregradnji crkve koja se odvijala već 1490. godine svjedoči uklesana godina iznad ulaza u sjevernu sakristiju, dok svoj konačan izgled dobiva u 16. stoljeću za vrijeme biskupovanja Altobella Averoldija. On je dao sagraditi brod crkve i dva renesansna portala, te postaviti vlastiti grb s natpisom na južnom pročelju.⁴⁷

Možemo zaključiti kako su danas mišljenja uglavnom uvriježena kako je riječ o srednjovjekovnoj crkvi obnovljenoj početkom 16. Stoljeća, kada dobiva današnji izgled s renesansnim elementima na portalu, čime se ubraja u istarska renesansna sakralna graditeljska ostvarenja.⁴⁸ Ipak, novija istraživanja ukazala su na renesansnu gradnju u jednom mahu, a je li u cijelosti sagrađena između 1490. godine i 1531. kada umire biskup Altobello Averoldi utvrdit će buduća sustavnija i dokumentima potkrepljena istraživanja.

---

⁴⁶ KREŠIMIR REGAN, BRANKO NADILO (bilj.41); 2003.,162. ; KREŠIMIR REGAN, BRANKO NADILO (bilj.34), 2010, 255.; SUNČICA MUSTAČ (bilj.31)

⁴⁷ JASENKA GUDELJ (bilj.38), 322.

⁴⁸ MILAN PELC (bilj. 7), 227; KREŠIMIR REGAN, BRANKO NADILO (bilj.41); 2003.,162. ; KREŠIMIR REGAN, BRANKO NADILO (bilj.34), 2010, 255.; SUNČICA MUSTAČ (bilj.31); JASENKA GUDELJ (bilj.38), 322.

4.2.2. VANJSKI ZIDOVI CRKVE

Crkva je sagrađena od pravilnih četvrtastih klesanaca. Ravno pročelje crkve zaključeno dvostrešnim oblikom krova i zvonikom priljubljenim uz sjeverozapadnom uglu pročelja. Zvonik je u gornjem dijelu rastvoren s po jednim prozorskim otvorom sa svake strane. Iznad se nalazi uvučeniji kubični dio s biforama koji je zaključen piramidalnim završetkom. Glavno je pročelje jednostavno oblikovano, s rozetom konkavno-konveksne profilacije ruba iznad renesansnog portala. Prema oblikotvornim i stilskim elementima, mutvoranski je portal pridružen pazinskom i svetvinčentinskom, te se analizom tih triju portala može zaključiti kako ih je radila ista radionica, koja je na tom području djelovala početkom 16. stoljeća.⁴⁹

Na južnom pročelju nalazi se još jedan portal skromnijeg oblikovanja, iznad kojeg se nalazi biskupov grb s natpisom, te uski, izduženi prozor polukružnog završetka. Portal ponavlja oblik glavnog portala, no lišen je svih dekorativno-arhitektonskih elemenata. Jedini se dekorativni element nalazi ispod krovnog vijenca, te u neprekinutoj traci ponavlja oblik krupnog, oblog bisera. Takav motiv se više ne ponavlja ni na jednom drugom zidu crkve. Na reljefu uzidanom visoko na zidu prikazan je grb obitelji Averoldi okrunjen mitrom što ukazuje na crkvenu čast obitelji. Ispod njega nalazi se oštećen i slabo čitljiv natpis: „[?]ALTO·AVER·EPO·POL·//PLVRIB·LEGAT·MNERIB//·A·LEONE·X·ET·A·CLETE·// VII·PONT·MAXIMIS·//·P[?]R·IOAN·DE·CVRT·//[FL?]AGRANTISS·POS.“⁵⁰ Kao varijanta transkripcije i prijevoda teksta predloženo je sljedeće: *Altobellus Averoldus episcopus Polensis pluribus legationum muneribus a Leone X et a Clemente VII pontificibus maximis*, u prijevodu „Altobello Averoldi biskup pulski koji je mnogim darovima (počastima) od Lava X. i Klementa VII. postao papinski legat“. Iako nije do kraja utvrđen, prema natpisu se može ustanoviti već navedeno, da je upravo za vrijeme pulskog biskupa Altobella Averoldija mutvoranska crkva svete Marije Magdalene većim dijelom sagrađena. Tome u

---

⁴⁹ JASENKA GUDELJ (bilj.38), 322.

⁵⁰ Čitanje prema: SOFIA LOVRIĆ I VANJA TROJAK, (bilj.43), 19; U daljnjem objašnjenju stoji: „Ligature su bile transkribirane kao dva slova. Slova upisana u druga slova su transkribirana kao odvojena. Na mjestima gdje postoji tekst, ali je oštećen u uglatim zagrađama su predložena slova koja bi logički mogla popuniti riječ, a na mjestima gdje je tekst toliko oštećen da je teško shvatiti o kojim slovima je riječ u uglatim zagrađama su ostavljene praznine koje po količini odgovaraju količini nerazumljivih slova.“

čast, ali i u spomen svojih zasluga, dao je postaviti grb s natpisom koji se nalazi na strateški dobrom mjestu, vidljivom svima koji uđu kroz gradska vrata u unutrašnjost utvrđenog naselja.⁵¹

Istočni je zid ravan s četiri simetrično raspoređena duguljasta prozora koji se oblikom podudaraju s prozorom na južnoj strani. Dva pokrajnja osvjetljavaju sakristije dok su dva središnja, koja su lagano uzdignuta i odmaknuta, danas zatvorena te ne propuštaju svjetlo u glavnu apsidu. Začelje je glatko, bez dekorativnih elemenata i bez ikakve druge raščlambe. Nadalje, neobičan je i nepravilan sjeverni zid crkve koji je u tlocrtu zakrivljen i različitih debljina. Vjerojatno je uzrok tome postojanje prijašnjih građevina koje su ga okruživale te prilagođavanje njihovom rasporedu ili pak slijeđenje određene prvotne sheme. Nije rastvoren nijednim prozorom i nije raščlanjen nikakvim arhitektonskim ukrasima. Kako crkva nije ožbukana, jasno su vidljivi logični prijelazi na uglovima, te pravilan raspored klesanaca.

4.2.3. UNUTRAŠNJOST CRKVE

Crkva sv. Marije Magdalene dvoranska je jednobrodna građevina otvorene krovne konstrukcije. Povišeni prostor svetišta i dviju sakristija od broda je odjeljen trijumfalnim lukom koji otvara pogled na glavi oltar. Otvori bočnih apsida zazidani su, te se danas u njih ulazi kroz prostor svetišta. I sakristije i središnja apsida nadsvođene su bačvastim svodom. Cijeli je taj prostor uzdignut kamenim stepenicama, te ograđen kamenom balustradom. Na nekadašnjim ulazima u bočne apside smješteni su: oltar sv. Šimuna iz 17. stoljeća na sjevernom djelu, te oltar Presvetog Sakramenta na zidu južne sakristije. Još su dva oltara prislonjena na bočne zidove crkve. Na sjevernom zidu broda smješten je oltar Majke Božje Kraljice Svete Krunice datiran u 18. stoljeće, a na južnom zidu, uz bočni portal, nalazi se oltar Sv. Ivana Krstitelja nastao krajem 16. ili početkom 17. stoljeća.⁵²

Iznad glavnog oltara nalazi se najveći i najbogatiji renesansni retabl u Istri, djelo Paola Campse. Velikih dimenzija i bogatih arhitektonsko-dekorativnih elemenata zauzima cijeli prostor istočnog ziđa. Podijeljen je u tri horizontalne razine na kojima su, u polja podijeljena

---

⁵¹ SOFIA LOVRIĆ I VANJA TROJAK (bilj.43), 19-20.

⁵² SOFIA LOVRIĆ I VANJA TROJAK (bilj.43), 25,26.

stupićima, postavljeni kipovi svetaca, dok se na samom vrhu nalazi ikonografski prikaz *Ecce homo*, te Navještenje u uobičajenoj kompoziciji.⁵³ Prostor svetišta oslikan je iznad zone ulaza u bočne sakristije. Ulazi u sakristije iste su veličine, ali istočni portal nema nikakvih arhitektonskih elemenata. Nasuprot njemu, sjeverni ulaz flankiran je kamenim dovratnicima i segmentnim luk kao nadvratnikom. Kapiteli su plitkog reljefa i siromašnije izvedbe. Na vanjskoj se strani istočnog dovratnika javlja motiv nalik stiliziranom cvijetu tulipana. Takav se vegetabilni uzorak ponavlja i na nadvratniku, dok je zapadni kameni dovratnik zaklonjen korskim sjedalima koja leže na oba bočna zida glavne apside. U središtu segmentnog luka nalazi se grb s uklesanom godinom s lijeve i desne strane. Prvi je dio napisan arapskim brojkama /·1·4/, a na drugom je dijelu nastavljen niz rimskim brojkama /·L·XXXX/, te završen brojkom /·9·/. Nije poznato zašto je tomu tako, ali se može zaključiti kako se radi o 1490. godini.⁵⁴

Na zapadnom zidu smješteno je jednostavno drveno pjevalište sa stubama na jugozapadnoj strani, te zvonik koji se u donjem dijelu otvara dvama lukovima, po jednom sa svake strane. Dok je ostali dio crkve ožbukana, zvonik je nedavno obnovljen, što se može zaključiti prema svjetlini i čistoći klesanaca. Na starijim slikama vidljivo je kako je i on bio ožbukana. O ovom restauratorsko-konzervatorskom pothvatu ne postoji dokumentacija stoga nije moguće utvrditi točan razvoj i vrijeme pothvata.⁵⁵

Liturgijska oprema crkve sv. Marije Magdalene u Mutvoranu spominjana je kroz razne radove i istraživanja, te često navođena kao jedna od najbrojnijih i najvrijednijih. Osim raskošne oltarne opreme, u crkvi se nalaze dvije skromne propovijedaonice u koje se ulazi kroz stepenište smješteno u bočnim sakristijama, te nekoliko ophodnih raspela. Takva bogata crkvena oprema, koja je datirana u vremenskom razdoblju od 16., 17. pa do 20. stoljeća izuzetno je vrijedna u kontekstu kulturno-umjetničke baštine Istre, ali i za adekvatno povijesno vrednovanje i prepoznavanje velike važnosti, možda nedovoljno istražene, renesansne mutvoranske crkve sv. Marije Magdalene.

---

⁵³ IVAN MATEJČIĆ, Venecijanska renesansna drvena skulptura u našim krajevima, Kratka rekapitulacija i prinosi katalogu, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 40 (2004), 180-181.

⁵⁴ SOFIA LOVRIĆ I VANJA TROJAK (bilj.43), 23.

⁵⁵ SOFIA LOVRIĆ I VANJA TROJAK (bilj.43), 21.

4.3. DANAŠNJE STANJE CRKVE SV. MARIJE MAGDALENE

Crkva je građena od svjetlosivog kamena koji je s vremenom poprimio patinu i potamnio, a na području uokolo željezne lunete oksidirao je i poprimio hrđu. Nedavno je provedeno nekoliko konzervatorsko-restauratorskih zahvata u unutrašnjosti crkve. Prema restauratorskom izvješću *Ars.restaurao d.o.o.*, pod šifrom *ev.br.RO-6/14*, naveden je opis i tijek restauriranja crkve svete Marije Magdalene u Mutvoranu koje je provedeno u kolovozu 2014. godine. Iznoseni su rezultati obnove zidnog oslika u svetištu i kamenog nadvratnika na ulazu sjeverne sakristije.⁵⁶ Provedeni su i zahvati na zidovima crkve i zvonika kako bi bili statički ojačani, te je sanirana i zamjenjena drvena konstrukcija krova.⁵⁷

U unutrašnjosti je žbuka neravnomjerno nanosena i oštećena, a na bočnim zidovima broda, uz sam zid sakristije, zahtjeva hitnu obnovu. Osim toga, valjalo bi provesti konzervatorsko-restauratorske radove i na ostalim dijelovima crkve i crkvene opreme kako bi se preventivno zaštitila kulturno-umjetnička građa. Iako je, prema riječima župnika, crkva otvorena tek nekoliko puta mjesečno, valjalo bi adekvatnije prezentirati svu liturgijsku opremu pa i samu crkvu. Ovakvi primjeri sakralne arhitekture i liturgijske opreme pravi su dragulj koji je potrebno čuvati.

5. TRI ISTARSKA RENESANSNA PORTALA

Kao jedinstvene i oblikom tipične renesansne portale važno je analizirati i usporediti portale crkava u Svetvinčentu, Pazinu i Mutvoranu. Riječ je o jednostavnim portalima sa sličnim dekorativnim i arhitektonsko-oblikotvornim elementima koji ukazuju na ruku jedne radionice.⁵⁸

Na sva tri portala dva profilirana pilastra nose ravni vijenac iznad kojeg se diže polukružna luneta. Mutvoranski i svetvinčentski pilastri izdižu se iz baza koje podržavaju

---

⁵⁶ Ars-Restauro, preuzeto: <http://www.ars-restauro.hr/mutvoran-crkva-sv-marije-magdalene/>, posjećeno 16.7.2015.

⁵⁷ ING-GRAD, preuzeto: <http://www.ing-grad.hr/hr/projekti/povijesne-zgrade-i-sakralna-arhitektura/sakralna-arhitektural/84-crkva-sv-marije-magdalene-mutvoran-porec>, posjećeno 5.8.2015.

⁵⁸ JASENKA GUDELJ (bilj.38), 322.; BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 348.

svojevrzne plitke konzole, dok bazu pazinskog portala čini ravna kamena greda. Na pilastrima počivaju varijante renesansnih tipova korintskih kapitela od kojih je pazinski najstiliziraniji, ali s istim dekorativno-vegetabilnim elementima. Na uglovima se nalaze volute koje su kod svetvinčenskog primjera zamijenjene kružnim oblikom unutar kojeg se nalazi cvjetni motiv. Ispod njih, uglove pokrivaju motivi akantusovog lišća u lepezastoj kompoziciji. Uska traka ugaonih voluta nastavlja se na središnji dio kapitela, te se spaja i ponovno izdiže tvoreći vegetabilni lepezasti motiv. Na mutvoranskom kapitelu se nalaze i motiv biljke čička. Kapiteli su s gornje strane zaključeni profiliranim abakom u čijem se središtu nalazi cvjetni element u punoj plastici.

Nadvratnici crkve u Mutvoranu i Svetvičentu razlikuju se od pazinskog primjera na kojem se nalaze dva arhitrava s istaknutom središnjom trakom. Na ostala dva u gornjem se dijelu nalazi se niz dentila. Iznad se izdižu lunete od kojih je svetvičenska najplića i najjednostavnija, bez bočnih dekorativnih motiva i s natpisom u središtu. Lunete pazinskog portala i portala crkve sv. Marije Magdalene dublje su, te su na ugaonim mjestima, gdje se spajaju vijenac i luk, dekorirani svojevrsnim akroterijima u obliku cvjetnog motiva iz kojeg se diže lepezasto-lisnati ukras. Kao najbogatije dekoriran, mutvoranski portal na vrhu lunete, u središnjem dijelu, ima još jedan akroterij u obliku malenih rozeta i stiliziranog roga obilja, a unutar profiliranog ruba luka stoji još jedan niz dekorativnih dentila.

Iako se razlikuju u pojedinim dekorativnim elementima, prema oblikovanju, profilaciji i velikoj sličnosti arhitektonskih dijelova i ukrasnih motiva prihvaćeno je mišljenje kako su sva tri portala rad jedne klesarske radionice koja je djelovala na području mletačke Istre, ali i Pazinske grofovije krajem 15. i prvom polovicom 16. stoljeća.⁵⁹

---

⁵⁹ BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER (bilj.5), 349.; JASENKA GUDELJ (bilj.38), 322.

6. OSTALI PRIMJERI RENESANSNE SAKRALNE ARHITEKTURE S KASNIJIM PREGRADNJAMA

Osim reprezentativnijih primjera renesansnog sakralnog graditeljstva u Istri, župne crkve u Svetvinčentu i mutvoranske svete Marije Magdalene, kao primjere sakralne arhitekture s kasnijim pregradnjama i obnovama možemo ubrojiti i šišansku crkvu sv. Feliksa i Fortunata, crkvu sv. Martina u Momjanu, labinsku župnu crkvu Rođenja Blažene Djevice Marije te crkvu sv. Ivana i Pavla Mučenika u Žbandaju s kraja 16. stoljeća.⁶⁰ Tu ne možemo govoriti o jedinstvenim stilskim ostvarenjima, ali ih valja spomenuti kao važne primjere koji nose obilježja renesansnog stila i graditeljstva.

6.1. ŠIŠANSKA CRKVA SVETOG FELIKSA I FORTUNATA

Šišan je naselje istočno od Pule koje se nalazi u sastavu općine Ližnjan. Kroz srednji je vijek bio jedan od najbogatijih mjesta pulskog agera te je, od 12. stoljeća, neko vrijeme bio i u posjedu obitelji Morosini. Kasnije ga je i obitelji Castropola imala u svom posjedu, te nerijetko i pulski biskupi koji su ga povremeno davali u zakup plemićkim obiteljima.⁶¹

Župna crkva svetog Feliksa i Fortunata sagrađena je 1528. godine na mjestu starije crkve gdje se pretpostavlja da je postojao i rimski poganski hram. Obnavljana je polovicom 17. stoljeća, te dvaput u 20. stoljeću, točnije 1922. i 1987. godine.⁶² Crkva sv. Feliksa i Fortunata jednobrodna je sakralna građevina sa svetištem iz 17. stoljeća i zvonikom koji se jednim dijelom oslanja na sjeverni dio zapadnog pročelja. Prostor broda odvojen je trijumfalnim lukom od bačvasto nadsvođenog prostora svetišta u kojem se nalazi glavni barokni mramorni oltar sa svetohraništem, kipom Blažene Djevice Marije, te kipovima svetog Feliksa i Fortunata na bočnim uzdignutim postoljima.⁶³ Na bočnim zidovima prostora svetišta smještene su drvene korske klupe, a na istočnom zidu i dvije drvene propovijedaonice.

---

⁶⁰ MILAN PELC, (bilj. 7), 227-230.

⁶¹ Šišan, preuzeto: NATAŠA NEFAT, u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2659>, posjećeno 7.8.2015.

⁶² MARIJAN BARTOLIĆ, IVAN GRAH (bilj.28), 152.

⁶³ MARIJAN BARTOLIĆ, IVAN GRAH (bilj.28), 153.

Ispred trijumfalnog luka se nalazi oltarna menza koja je izdignuta stepenicama. Na sjevernom zidu trijumfalnog luka stoji oltar s kipom svetog Lorencina čija se relikvija čuva u ovoj crkvi, a jedna i u mutvoranskog crkvi svete Marije Magdalene.⁶⁴ U sakristiju, koja se nadovezuje na sjevernu stranu crkve, ulazi se kroz prostor broda. Na bočnim stranama broda nalaze se još dva oltara. Na južnom se nalazi gotički kip Bogorodice s Djetetom kojeg je krajem 15. Stoljeća izradio Majstor labinske Madone.⁶⁵ U crkvi se nalazi i nekoliko grobnica raspoređenih po prostoru broda u razini poda.

Zapadno pročelje od fino obrađenog kamena zaključeno je dvostrešnim oblikom krova, te zvonikom sa stepenicama koje se oslanjaju na sjevernu stranu pročelja. Zvonik je kvadratičan u tlocrtu, glatkog ožbukano zida, te se jedino u gornjem dijelu otvara biforama. Obnovljen je 1982. godine.⁶⁶ Sadrži dva zvonika, a na vrhu se iz poligonalnog dijela diže stožasti krov.

Pročelje ima jednostavan renesansni portal s uklesanom godinom gradnje i Kristovim monogramom s motivom sunčevih zraka na nadvratniku. Lišen dekorativnih i arhitektonskih elemenata, sastoji se od jednostavnih kamenih dovratnika, te polukružne lunete. Na bočnim se stranama pročelja, u razini portala, nalaze duguljasti prozori polukružnog završetka, a u gornjem dijelu i rozeta profiliranog i ornamentiranog ruba. U njezinom se središtu nalazi grčki križ unutar kružnice iz koje se šire simbolične sunčeve zrake. Ostatak zida ove crkve obnovljen je, a nedavno je provedena sanacija i rekonstrukcija krova.⁶⁷

---

⁶⁴ MARIJAN BARTOLIĆ, IVAN GRAH (bilj.33), 91, 153.

⁶⁵ Šišan, preuzeto: NATAŠA NEFAT (bilj.61)

⁶⁶ MARIJAN BARTOLIĆ, IVAN GRAH (bilj.33), 152.

⁶⁷ *Regija Veneto pomaže obnovu šišanske crkve*, u: Glas Istre, http://www.glasistre.hr/vijesti/pula_istra/regija-veneto-pomaze-obnovu-sisanske-crkve-449923, posjećeno 7.8.2015.

6.2. SV. MARTIN U MOMJANU

Momjan je smješten na sjevernom dijelu zapadne Istre blizu grada Buje. Sastoji se od Donjeg Momjana kojim dominira kaštel i Gornjeg Momjana, naselja s ostacima reprezentativnih građanskih kuća iz 17. i 18. stoljeća. Simeone Rotta iz mletačke plemićke obitelji, polovicom 16. stoljeća, kupio je momjansku utvrdu te ju pregradio u trapezoidan kaštel. U ovom mjestu bogate povijesti, na povišenoj poziciji koja gleda prema kaštelu i moru, nalazi se župna crkva svetog Martina.⁶⁸

Crkva sv. Martina nastala je pregradnjom starije ranogotičke crkve, a u 19. je stoljeću, točnije 1859. godine, produžena dogradnjom na istočnom završetku.⁶⁹ Trobrodna sakralna građevina, posvećena 1567. godine, odlikuje se jednostavnim ukrasnim i konstrukcijskim karakteristikama.⁷⁰ U crkvi se nalazi pet oltara od kojih je glavni iz baroknog razdoblja s kipovima sv. Stjepana i sv. Martina. Na jednom od bočnih oltara nalazi se kip Bogorodice s Djetetom iz 17. stoljeća.⁷¹ Unutrašnjost je podijeljena stupovima s oktogonanim podnožjem.

Crkva je izvana nanovo ožbukana te ima dva portala, glavni na zapadu te bočni na južnoj strani crkve. Nekoliko metara južno od crkve nalazi se zvonik koji je u gornjem dijelu rastvoren jednostavnim biforama i zaključen piramidalnim krovom. Na sjevernoj je strani raščlanjen malenim uskim otvorima cijelom svojom dužinom, a na istočnom je kraju, u gornjem dijelu, postavljen reljef s lavom sv. Marka. Njegovo podnožje čini ukošena kamena baza, a ulaz se na sjevernoj koja gleda prema crkvi. Bočni je portal jednostavnih arhitektonskih elemenata s natpisom iznad nadvratnika i kamenim profiliranim zabatom u čijem se središtu nalazi grb. Na južnom se zidu nalazi još jedan pomoćni ulazni otvor s jednostavnim kamenim okvirom.

Zapadno je pročelje ravno s višim središnjim dijelom i nižim bočnim dijelovima koji ocrtavaju trobrodnost građevine. U gornjem se dijelu nalaze dva jednostavna četvrtasta prozora s kamenim okvirom između kojih se nalazi luneta sa željeznom dekoracijom u središtu. Takvi se arhitektonski elementi javljaju i na ostalim zidovima crkve. U donjem se

---

⁶⁸ Momjan, preuzeto: SUNČICA MUSTAČ, u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1789>, posjećeno 10.8.2015.

⁶⁹ Momjan, preuzeto: SUNČICA MUSTAČ (bilj.68)

⁷⁰ MILAN PELC, (bilj. 7), 227.

⁷¹ Momjan, preuzeto: SUNČICA MUSTAČ (bilj.68)

dijelu nalazi jednostavni portal kojega flankiraju prozori istih arhitektonskih elemenata. Portal ima kamene dovratnike i jednostavni kameni nadvratnik s natpisom „TEMPLVIM DI VI MARTINI“ i sa grbom u sredini. Iznad se nalazi još jedna kamena ploča s natpisom i godinom 1588. koju zaključuje ravni profilirani vijenac. Iako je kasnije pregrađivana, sadrži obilježja renesansnog stila čime se ubraja u skupinu sakralnih građevina renesansnog razdoblja.

6.3. LABINSKA CRKVA ROĐENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE

Labin je grad burne i duge povijesti smješten na istočnoj obali Istre. Bio je pod vlašću mnogih država, a time i mnogobrojnih kultura prožetih raznim stilsko-umjetničkim razdobljima. Krajem prve petine 15. stoljeća pada pod vlast Mletačke Republike, a kasnije je u dva navrata pod austrijskom upravom (1797.-1804. i 1813.-1918.) te nekoliko godina pod francuskom (1805.-1813.). Za vrijeme druge austrijske uprave Labin doživljava najveći razvoj nakon čega dolazi pod vlast Italije.⁷²

U Starom Labinu, gradu akropolskog tipa, na padini s istočne strane glavne ulice smještena je crkva Rođenja Blažene Djevice Marije. Ispred crkve uska se ulica širi u svojevrni trg, kojeg okružuju palača Scampicchio, župna kuća, nekadašnja palača Luciani, odnosno današnja Gradska galerija, Narodni muzej (nekadašnja palača Battiala-Lazzarini), te crkvice svetog Stjepana. Župna crkva ima bogatu i dugu povijest. Potječe iz 11. stoljeća, a tijekom kasnijih stoljeća nekoliko je puta pregrađivana i obnavljana. Zabilježeno je njezino obnavljanje 1336. godine, te proširenje 1420. godine u gotičkom stilu, kada dobiva i nove oltare.⁷³ U renesansnom razdoblju doživljava preinake za vrijeme pulskog biskupa Matea Barbabianca⁷⁴. Biskup Barbabianco 1580. godine daje obnoviti labinsku crkvu koja je do

---

⁷² Labin, preuzeto: VEDRAN KOS, u: *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1505>, posjećeno 10.8.2015.

⁷³ VILIM GRBAC, *Crkva Rođenja Blažene Djevice Marije*, Labin, 2005., 4.

⁷⁴ Matteo Barbabianca potomak je plemićke obitelji koja se veže uz grad Kopar. Bio je pravnik i pulski biskup u razdoblju 1576. do 1582. godine kada umire. Preuzeto: SLAVEN BERTOŠA, u: *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=201>, posjećeno 10.8.2015.

1582. temeljito obnovljena, te joj je sagrađen prezbiterij. U tom je razdoblju pretvorena u veliku trobrodnu baziliku s otvorenim krovštem.⁷⁵

Unutrašnjost je odijeljena stupovima velikih četvrtastih postamenata s karakterističnim stiliziranim jonskim kapitelima na kojima počivaju lukovi. Tijekom restauracija i obnova u 18. i 19. stoljeću dobila je novi svod, izgled zidova glavnog broda te prozore bočnih brodova. Usprkos tome, zahvaljujući sačuvanim stupcima, i dalje se da naslutiti izgled koji je poprimila u 16. stoljeću.⁷⁶

Pročelje od klesanaca nosi mnoge stilske osobine. U niši znad gotičkog portala nalazi se venecijanski lav s otvorenom knjigom koji je tu postavljen u 19. stoljeću nakon što je skinut s gradskih vratiju. U središtu pročelja smještena je kamena gotička rozeta, a u gornjem dijelu, ispod krovnog vijenca, gradski grb koji je tu postavljen 1930. godine. Na pročelju se nalazi i nekoliko spomen ploča.⁷⁷

Labinska župna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije suma je nekoliko stilova, od gotičkog, renesansnog, baroknog pa do neoklasicističkog.⁷⁸ Iako nije cjelovito stilsko ostvarenje, značajna je jer nosi obilježja renesansnih sakralnih arhitektonskih ostvarenja.

---

⁷⁵ MILAN PELC, (bilj. 7), 229.

⁷⁶ VLADIMIR MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri - tipologija i stil*, Zagreb, 2004., 86,87.

⁷⁷ VILIM GRBAC (bilj.73), 6.

⁷⁸ VILIM GRBAC (bilj.73), 4.

6.4. CRKVA SVETOG IVANA I PAVLA MUČENIKA U ŽBANDAJU

U naselju nedaleko od Poreča smještena je župna crkva sv. Ivana i Pavla Mučenika sagrađena 1595. godine na mjestu starije.⁷⁹ Tada je bila jednobrodna sakralna građevina s tornjem na lijevoj strani pročelja, te je tek u 18. je stoljeću zadobila trobrodan oblik kakav ima i labinska župna crkva. Glavni je brod od bočnih odvojen trima polukružnim lukovima oslonjenim na dva stupca koji na bazama stupova imaju povijene krupne listove koji su primjer kasnogotičnog i renesansnog rječnika arhitektonske plastike. Osim preinakama na zidovima bočnih brodova, u drugoj polovici 18. stoljeća, prigradene su im apside, a središnja je preuređena.⁸⁰

---

⁷⁹ Žbandaj, preuzeto: MARINO BALDINI, u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3119>, posjećeno 10.8.2015.

⁸⁰ VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 76), 87-94.

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Pregledom sakralnih građevina renesansnog razdoblja u Istri, te njihovim proučavanjem i analiziranjem, može se ustanoviti tek skroman i fragmentaran odjek graditeljstva i arhitektonskog oblikovanja renesansnog stila. Razlog tomu su nepovoljni politički, gospodarski, te društveni uvjeti koji su u Istri tada zavladaali. Osim toga, važnu ulogu imaju i naručitelji, te financijske mogućnosti malih, osiromašenih sredina i lokalnih graditelja.

Primjeri crkava u Svetvinčentu i Mutvoranu najznačajniji su zbog jedinstvenog i cjelovitog arhitektonskog oblikovanja u renesansnom stilu. Tipski i oblikotvorno se svi primjeri razlikuju, a ističe se crkva Marijina Navještenja koja se svojim trolisnim pročeljem ubraja u posebnu skupinu sakralnih ostvarenja proširenih na Jadranu. Nadalje, crkva svete Marije Magdalene u Mutvoranu sa svojim karakterističnim trima upisanim apsidama može se povezati s creskom crkvom svete Marije Snježne. Bliska prema dekorativnim i arhitektonskim elementima značajna su tri renesansna portala (iz Mutvorana, Pazina i Svetvinčente) koja svjedoče o tadašnjim mogućnostima lokalne klesarske radionice aktivne na istarskom području.

Fragmentarni odjeci renesansnog oblikovanja sakralnih građevina u Momjanu, Šišanu, Labinu i Žbandaju skromnijeg su značaja zbog kasnijih pregradnja kojima je izgubljen veći dio renesansnog arhitektonskog oblikovanja, ali usprkos tome svjedoče o tadašnjim malobrojnim graditeljskim pothvatima. Upravo zbog malobrojnosti i skromnijih ostvarenja u usporedbi s ostalim jadranskim primjerima, renesansnu sakralnu arhitekturu Istre valja podrobnije istražiti i prezentirati.

SAŽETAK

Razdoblje renesanse u Istri obilježeno je gospodarskom, ekonomskom te kulturno-umjetničkom stagnacijom. Razlog tome je stroga mletačka politika, te brojni ratovi i epidemije kuge. Na kulturno-umjetničkom planu ostvaruje se tek nekoliko značajnijih sakralnih arhitektonskih primjera različitih stilsko-oblikotvornih karakteristika. Važno je imati na umu kako su ti primjeri uvjetovani skromnim potrebama sredine te financijskim mogućnostima eventualnih naručitelja. Zbog ondašnje političke situacije, značajan je utjecaj venecijanskih arhitektonskih obilježja. Posebno se izdvaja jedinstven urbanističko-arhitektonski sklop s crkvom u Svetvinčentu koji je ujedno i najznačajnije ostvarenje renesansnog graditeljstva u Istri. Od ostalih primjera, očuvana je i renesansa sakralna građevina u Mutvoranu, dok su ostale primjeri crkava kroz kasnija stoljeća poprimili različite preinake, te se više ne može govoriti o cjelovitim ostvarenjima renesansnog stila. U radu je dan pregled istarskih sakralnih građevina iz renesansnog razdoblja s naglaskom na stilsko-umjetničkim i graditeljskim aspektima.

KLJUČNE RIJEČI

Istra, 16. stoljeće, renesansa, Mletačka Republika, Pazinska knežija, Crkva Marijina Navještenja, Svetvinčenat, trolisno pročelje, Crkva svete Marije Magdalene, Mutvoran, Altobello Averoldi, Crkva svetog Feliksa i Fortunata, Šišan, Crkva svetog Martina, Momjan, Crkva Rođenja Blažene Djevice Marije, Labin, Crkva svetog Ivana i Pavla Mučenika, Žbandaj

POPIS LITERATURE

Knjige

MARIJAN BARTOLIĆ, IVAN GRAH, *Crkva u Istri, Osobe, mjesta i drugi podaci porečke i pulske biskupije*. Pazin, 1999.7

MIROSLAV BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*. Ljubljana, 1995.

MIROSLAV BERTOŠA, *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću I*. Pula, 1986.

VILIM GRBAC, *Crkva Rođenja Blažene Djevice Marije*. Labin, 2005.

JASENKA GUDELJ, Zborna crkva sv. Marije Snježne u Cresu, u: *Renesansa i renesansne umjetnosti u Hrvatskoj*, (ur.) Predrag Marković, Jasenka Gudelj. Zagreb, 2008.

RADOVAN IVANČEVIĆ, *Renesansa u Hrvatskoj i Sloveniji*. Zagreb, 1985.

MIRKO JUTERŠEK, Milje, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti 3*, (ur.) Andrija Mohorovičić, Miro Šeper, Slavko Batušić, Zagreb, 1964.

PREDRAG MARKOVIĆ, Arhitektura renesanse u Hrvatskoj, u: *Hrvatska renesansa, katalog izložbe*. Zagreb 2004.

VLADIMIR MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri - tipologija i stil*. Zagreb, 2004.

BRANKO MARUŠIĆ, Istarska grupa spomenika sakralne arhitekture s upisanom apsidom, u: *Histria archaeologica V*, Sv.1-2. Pula, 1974.

IVAN MATEJČIĆ, Venecijanska renesansna drvena skulptura u našim krajevima , Kratka rekapitulacija i prinosi katalogu, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 40 (2004.)

MILAN PELC, *Renesansa*. Zagreb, 2007.

MARIJAN ZADNIKAR, ZDENKO ŠENOVA, Koper, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti 3*, (ur.) Andrija Mohorovičić, Miro Šeper, Slavko Batušić, Zagreb, 1964.

Časopisi i zbornici

ANGELO CIUFFARDI, Svetvinčenat: kratka povijest, u: *VIA*, God. 6-7, Sv.6-7. 1996-1997.

MARIJAN BRADANOVIĆ, Kopar, u: *Istra, Urbana povijesna središta, Urbana zgodovinska središča*, Pula

JASENKA GUDELJ, Pulski biskup Altobello Averoldi naručitelj umjetničkih djela, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol.41, No.1. 2008.

KREŠIMIR REGAN, BRANKO NADILO, Crkveno graditeljstvo, Stare crkve u sjeveroistočnom i istočnom dijelu Istre, u: *Građevinar* 62, 2010.

KREŠIMIR REGAN, BRANKO NADILO, Istarski kašteli, Kašteli u zaleđu Pule (I.dio) u: *Građevinar* 65, 2003.

BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER, Crkva sv.Marijina Navještenja u Svetvinčentu u: *Prostor*, Vol.3., No.2. 1995.

Internetske stranice

MARINO BALDINI, u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3119> , posjećeno 10.8.2015.

SLAVEN BERTOŠA, u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=201>, posjećeno 10.8.2015.

FRANCO GAETA u: *Treccani, Dizionario Bibliografico degli Italiani*, [http://www.treccani.it/enciclopedia/altobello-averoldi_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/altobello-averoldi_(Dizionario-Biografico)/) , posjećeno 4.8.2015.

VEDRAN KOS, u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1505>, posjećeno 10.8.2015.

ĐURĐICA KRIŽMAN-ZORIĆ u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=143> , posjećeno 4.8.2015

SOFIA LOVRIĆ I VANJA TROJAK, *Crkva sv. Marije Magdalene u Mutvoranu: problem stilskog određenja i datiranja izgradnje*, Zagreb, 2013., 27, preuzeto: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Istrazivanja/Znanstvena_postignuca/Nagrade/Rektora/nagradjeni_radovi_12_13.htm ,posjećeno 30.7.2015.

ROBERT MATIJAŠIĆ, u: *Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1239>, posjećeno 10.9.2015.

SUNČICA MUSTAČ, u: *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2636>, posjećeno 18.7.2015.

NATAŠA NEFAT, u: *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2659>, posjećeno 7.8.2015.

RODOLFO PALLUCCHINI, u: *Encyclopedia Britannica*, <http://www.britannica.com/biography/Giovanni-Battista-Tiepolo>, posjećeno 21.7.2015.

Ars Restauro, <http://www.ars-restauro.hr/mutvoran-crkva-sv-marije-magdalene/>, posjećeno 16.7.2015.

ING-GRAD, <http://www.ing-grad.hr/hr/projekti/povijesne-zgrade-i-sakralna-arhitektura/sakralna-arhitektura1/84-crkva-sv-marije-magdalene-mutvoran-porec>, posjećeno 5.8.2015.

Glas Istre, http://www.glasistre.hr/vijesti/pula_istra/regija-veneto-pomaze-obnovu-sisanske-crkve-449923, posjećeno 7.8.2015.